

Beno
Zupančič

Luskinе s stare podobe

Včasih prebiram knjige, ki govorijo o najrazličnejših skrivnostih. Tu ali tam naletim na stavek ali odstavek, ki me spominja na kako podobo. Ponavadi pripoveduje o čem, česar ne razumem ali ne morem razumeti, zlasti ne tedaj, kadar sem pod neposrednim vtisom njihovega čara. Kot začaran sem, strmim, ne morem si misliti, da je mogoče tako sestavljati človeške besede, tako kopiciti skrite smisle. Od kod ta čar —

je res samo čas, ki je mimo, samo doživeto, ko smo bili drugačni, kot smo? Je lesk nečesa, česar ni mogoče ponoviti ali pripraviti do tega, da bi se obnovilo?

Kako nedeljo zavijem v Narodno galerijo (kot zakleto zmeraj dežuje, moram si zavihati ovratnik, zakaj nerad nosim dežnik), postajam pred stariimi podobami, se oddaljujem in se približujem, zakaj njihov lesk je vabljev in skrivnosten, rečem si — mojstrski. Pogledam v katalog, s pomočjo katerega skušam seči v čas, v katerem je slikar podobo naslikal, a se je šele pozneje ugotovilo, da je ustvaril mojstrovino.

To moje poseganje v preteklost je sila vprašljivo, zakaj na razpolago imam predvsem suhoparne podatke, vsega drugega, kar je bilo svoj čas življenje, ne poznam. Zgodovinarski poklic mi pri tem ne pomaga kaj prida. Kar se zgodovinskih resnic in žensk tiče, sem — to moram povedati — strašanski obotavljivec.

Za spoznanje drugače je, kadar obstojim pred svojimi lastnimi podobami — priključim jih na zaslon duha in si jih ogledujem, postavljene v doživljeni čas in prostor. Gotovo je, da njihova starost ne dosega znamenitih mojstrskih del, razstavljenih po galerijah, kar ne pomeni, da ne nosijo na sebi pečata preteklosti, včasih že globoko potopljene v vodnjaku spominov. Njihove barve so zdaj obledele, drugič potemnele. Včasih sijajo, tako kot sijajo zvezde ali mesec, zmeraj pa z lesketom nedoumljive skrivnostnosti.

Zakaj so obledele? Zakaj so potemnele? Zakaj se lesketajo z lesketom, ki ga nekoč gotovo niso imele? Zakaj se z nekaterih luščijo drobcene luske, prave pravcate luskinine z motnim nadihom starega srebra ali zlata?

Ne vem. Ugibam. Vprašujem se. Čakam trenutkov, ko se mi morebiti razkrije, kot se včasih človeku v hipu razodene, kar je bilo leta in leta skrivnost.

Na eni takih podob zagledam bolj temnopolt kot bel ženski obraz z nemirnimi rjavimi očmi, pravzaprav barve lešnikov, kadar so zreli. Obraz je miren, za spoznanje oster, trenutek nato mehak, zmehčan. Ustnice govorijo o odločnosti, ki je videti bolj narejena kot prirojena. Oči izdajajo notranjo stisko. Zgodovinsko ozadje je skromno: Srečanje pred pošto, ko ima ženska na kostanjevih laseh razkošno kučmo. Nekaj srečanj na šolniških prireditvah. Nekaj kratkih večernih sprehodov z njenim avtomobilom med Napoleonovim spomenikom in Večno potjo. Bil je že oluščen po robovih, podobno kot se to dogaja kuhinjskim omaram. Pogovor pod tivolskim drevesom, pod dežnikom. Ta naju brani pred mokrim snegom, ki naletava. Raztrgan pogovor o življenjskih stiskah. Preden se razideva, jo poljubim na levo lice. Sočutje ali kaj? Čutim, da gleda za menoj, ko brozgam po kašastem snegu.

Kaj je bilo? Kje? Kako?

Obrišem prah s podobe, nenadoma se zalesketa z novim sijajem. Silno rad olepšujem stvari, ki jih imam rad, in si mislim: To je sijaj toplote, nenavadne čustvenosti, mladosti, ki je imela svoje hude ure, srca, ki je bojevalo svoje bitke, revščine, ki je njeno življenje ni hotelo priznati.

Nekaj milega, puntarskega, ali kaj?

Nato se začne ta čudoviti lesk luščiti — v drobnih, drobcenih luskinah. Začutim ga na rokah, na očeh, na obrazu, barve se začnejo za spoznanje spreminjati, ozadje se pomalem razsvetli, skrivnostna čudežnost se venomer presnavlja.

Dolgo luščim to platno, zbiram motno zlate luskinine in se ne dokopljem do prave podobe, če je tisto, kar je skrito pod njim, sploh še prava podoba. Venomer se namreč spreminja, barve se sprevrtačajo druga v drugo, a skrivnostno motni nadih lepega, potopljenega v preteklost, ostaja. Kakor da se spreminja samo svetloba, s katero je podoba zdaj ali kdaj drugič obsijana, a zlate luskinine pršijo z nje kar naprej.

Nekaj prihaja vame, in sicer vnovič in vnovič. Kakor da ni bilo že prej moje. Razum mi prišepetava svoje, podoba svoje — ne da bi nehala govoriti vsak dan z novo govorico, vsak dan z novim dopovedovanjem *da, res je bilo, nekaj takega je ostalo in za zmeraj ostane*. Nekoč sem si rad ogledoval zamolkle barve starih cerkvenih oken, v katerih je vsaka obrobljena s težkim temnim svincem, in poslušal glas orgel, kot da nekje daleč buči morje ali se zamolklo oglašča grom.

»Najboljše bo,« je rekla na junijskem avtomobilskem sprehodu po Večni poti, »ko bi se preselila na zadnji sedež.«

Tam sva se stisnila drug k drugemu in se brez besed poljubljala. Čez čas si je odločno slekla hlačne nogavice in mi zlezla v naročje. Čutil sem topli pritisk njenih prsi in golih beder. Odmikala se mi je in se strastno primikala, sopeč kot zadihana žival. Kljub temi sem videl, da ves čas miži, kakor da bi hotela ubežati sama sebi. Čarovnica, sem pomislil, začarala me je, ko se je na vse pretege izmikala, zdaj pa me zapelje v avtomobilu.

Ko sva se poslovila, sva se šepetaje dogovorila, da pridem drugi dan popoldne k njej domov.

Ceste so bile prazne, mlačno nočno nebo na tenko oblačno. Očarljiva je, sem si ponavljal, in zagonetna. Vsa je eno samo toplo telo, glava pa polna najbolj nepričakovanih misli, zamotanih v klobčič ločene izobrazbenke. Oddaljila se je od prvotnega življenja, zdaj pa ne najde poti nazaj, ker je kratko in malo ni.

Pogledal sem v nebo in začutil, da mi je bilo kljub avtomobilu lepo. Kljub temu da se mi je vsiljevala misel o ceneni pustolovščini, sem se začel veseliti prihodnjega srečanja.

Ko sem prišel drugi dan k njej, sva popila steklenico belega vina, dolgo kramljala, se ljubkovala in nato legla v posteljo. Na majhni polički je pustila goreti debelo rdečo svečo — gorela je z drobcenim igrivim plamenčkom, ki je zdaj pa zdaj obliznil rob steklenega kozarca, v katerega je bila posajena. Kdaj pa kdaj se mi je zazdelo, da naju opazuje z ravnodušno radovednostjo tujca.

»Ne zameri,« je govorila, »za tisto včeraj. Nisem nameravala, bala sem se, se obotavljala . . . Vsa sem zmedena, nekaj me nosi, kaj vem kaj.«

Stanovanje je imela majhno, čedno opremljeno, do posameznosti ubrano in urejeno. Postelja je bila dvojna, vsa v svili in našitkih. Izdajala je okus strastnega zastonskega iskanja — zazdelo se mi je, da išče v rečeh, kar bi morala iskati v sebi. Ob postelji je imela obešen majhen na svilo slikan ženski portret v ovalnem kovinskem okviru. Devetnajsto stoletje, sem popomislil, ko sem ga opazoval. Bil je obraz ženske, ki kakor da ne vé, ali naj dokončno opravi z dekliškimi utvarami ali naj se še bojuje vsaj za nekatere. Ko sem jo vprašal, od kod ima podobico, je nedoločno odgovorila — iz neke nemške graščine.

To pot se mi je zdela dekliško ljubka, toplo vdana, nežna, brez zasoplosti in čvrste odločnosti iz avtomobila.

Pripovedovala mi je o možu. Da še zmeraj oprezuje za njo in jo skuša zvabiti nazaj. Ko je minila ljubezen, se mu je vdajala iz dolžnosti. Kanec ponižanja, ki ga je kdaj pa kdaj začutila v sebi, je odganjala z mislijo, da je človek pač tak. Kljub temu se ji je občutek ponižanosti čedalje bolj sprevrčal v prezir nad njim, nad to moško gmoto, kakršna jo je lahko za nekaj trenutkov vrgla iz kolesnic razuma. Besede o ljubezni, kakršne je velikokrat slišala ali brala, so se ji zdele čedalje bolj osladne, prazne, ponarejene. Človek olepšuje nekaj, kar se olepšati ne dá. Zakaj neki čuti potrebo, da bi to nekaj olepševal? Da bi se opravičil pred seboj in pred drugimi? Končno se je odločila in za zmeraj odšla.

Vprašal sem jo: »Ali je treba lépo sploh olupševati?

Odgovorila mi je: »Ni, če je res lépo.«

Prižgala si je cigareto.

»Nisva se ujemala,« je ponavljala, »nimam mu kaj očitati. Še manj on meni. Ampak nisva se ujemala. Vse se mi je zdelo narobe, dokler se nisem odločila, da odidem in se osamosvojim. Zdaj pa je spet vse narobe.«

Utrnila je napol pokajeno cigareto v školjki na nočni omarici in s komajda prikrito jezo dodala:

»Neke vrste sebičnež. Naučil se je družbene sebičnosti, sebičnost pa je rodila hudobijo. Ne nasproti meni. Večkrat mi je rekel *ko ni več Turkov, sovraži soseda!* Oblačil se je, kot da bi nameraval vsak dan na Prešernovo proslavo, kar naprej je uporabljal besedo *vsekakor* in govoril o idejah, kot da jih ima na zalogi neznansko veliko.«

Moram v svojo lastno sramoto priznati, da jih tisti večer tudi jaz nisem imel dosti. Razen ene same — da bi se je naljubil.

»To še ne pomeni, da je narobe vse,« sem zamrmral.

»Vse. Vse je narobe. Nazaj ne morem in ne maram, naprej ne znam.«

Prižgala je radio. Tereza je pela otožno pesem o ljubezni. Refren: *Kad se jednom vratiš . . .*

Stisnilo me je pri srcu. Ženska zna peti, sem si rekel. Ženska. Strast. Ljubezen. Nepotešenost. Otročje nežnosti, ob kakršnih pozabiš, da so to le trenutki prevzetosti, po katerih nastopi razum. Njegovo veličanstvo razum se ti začne lepega dne posmehovati.

»Vidiš,« je dodala kakor brez zveze, »venomer nekaj seštevam, a ne seštejem.«

Nato sem doživel nekaj kakor španski ples, gmoto divje žareče črne, bele, rdeče svile. In potem se je iz svilenih valov vzdignil snežno bel oblak in zakril sredozemsko sonce.

»Lepo mi je bilo s teboj,« je zašepetala, ko sva se sredi noči poslovila. »Že dolgo mi ni bilo tako lepo.« Mimogrede je upihnila svečo in prižgala stensko svetilko.

»Bi ti bilo ljubo, ko bi prišel večkrat?« sem že med vrati previdno vprašal.

»Zelo ljubo,« je odgovorila, »a ni mogoče. Jutri,« ozrla se je na uro pod steklenim zvonom na predsobni omarici, »oziroma danes ob enajstih dopoldne se poročim.«

Pređen sem se znašel, se mi je nasmehnila skozi debelo kopreno solz. Nato je dahnila *zbogom* in vrata neslišno zaprla.

Do jutra sem taval po poletnem mestu. Srečeval sem ljudi z metlami, pijance, miličnike, huligane. Ogledoval sem si onesnaženo vodo v Ljubljani. Dolgo sem stal pred Prešernovim spomenikom in sklenil, da je bil Cankar kiparju krivičen. In še muza se mi je zdela boljša od pesnika. Kaj vem, koliko časa sem strmел v izložbo celjske zlatarne, pređen sem opazil, da je izpraznjena. Kavov sem spil v zakajenem *Dajdamu* in se nato odpravil v šolo.

Dijakom sem pripovedoval o nesorazmerjih, ki lahko nastanejo med tkim, temelji in vrhnjo stavbo družbe — med gospodarskim in kulturnim ali moralnim življenjem ljudi. Primere sem navajal iz renesanse, iz osemnajstega in devetnajstega stoletja, zakaj ves čas mi je pomežikoval pred očmi plamenček rdeče sveče. Zdaj pa zdaj se mi je prikazala podoba židane grajske gospe, razpete med mladost in zrelost. Nenadoma je postalo vse neresnično — dijaki, razred, pusta zaprašena okna, skozi katera sem komajda slutil sončen dan. Spominjam se, da sem spotoma navajal knjige, ki niso bile nikoli napisane, popisoval podobe, ki niso bile nikoli naslikane. Ves čas me je prevzemal občutek, da me dijaki poslušajo z izrednim zanimanjem in s kancem sočutja. Ob enajstih sem — ne da bi vedel, kaj naj bi s tem — pogledal na uro.

Ko sem v pozni jeseni po naključju naletel nanjo, obdano z gručo ščebetajočih otrok, se mi je zazdela utrujena in otožna. Nasmehnila se mi je in mi povedala, da se je v resnici poročila in se kmalu potem znova ločila. Ugotovila je *ne morem*. »Ti si bil kljub vsemu silno daleč,« je zavzdihnila in se poslovila.

Mislil sem si: Kaj naj bi to pomenilo? Družbeno razliko med učiteljico in profesorjem? Besede, ki same zase ne pomenijo dosti? Ženska, ki se osvobaja starega suženjstva in zahaja v razvrat? Ljube norosti, dokler je človek še dovolj mlad?

Zavrgel sem misel o razvratu.

Preveč sem čutil njeno strastno koprnenje — nedoločno, podobno žarčenju nečesa neznanega.

Tako zdaj iz čedalje večje razdalje strmim v njeno podobo, v spreminjajočo se nekdanjo resničnost, če je to prava beseda. Pretresen sem, obenem hvaležen, da jo lahko nosim s seboj, da me potresa s čudežnimi zlatimi luskinami in se kdaj pa kdaj počutim kot bogatin, potem ko je obšel vse dežele Vzhoda in Juga zapovrstjo, kjer je zaslutil vsaj nekaj tistega, iz česar smo prišli.

Stojim kot na bregu tihe reke in zrem v podobo onkraj vode. Ni je mogoče spreminjati po željah trenutka. Spreminja se sama. Sčasoma me bo pozlatila vsega, kar me je, in se lepega dne z menoj vred do kraja razpršila v motno lesketavih luskinah.